

Hasard – Sveriges siste nummerhäst

För mer än femtiofem år sedan kom Kulturens grundare intendenten G. J:son Karlin till zoologiska institutionen och frågade dåvarande chefen professor Hans Wallengren, om det på museet fanns någon som kunde hjälpa Kulturen att ge liv och anda åt Sveriges sista nummerhäst. Den hade, efter att i nära 25 år tjänstgjort vid Skånska dragonregementet i Ystad, fått framleva sina sista dagar på det gamla rusthållarhemmanet Östarp, men var nu död. Doktor Karlin framhöll att det ur kulturhistorisk synpunkt skulle vara särskilt värdefullt, att hästen bevarades såsom ett slags reliq från indelningsverkets och rusthållsväsendets tid.

Indelningsverket hade varit ett system för avlöning av statens civila och militära tjänstemän. Det upprättades under Karl XI:s regering och innebar att lönerna under mer än tvåhundra år – från 1682 till 1901 – huvudsakligen anvisades in natura. För det militära indelningsverket, som var indelat i två beståndsdelar innebar det, att vissa kronan tillhöriga hemman och inkomster anslogs – eller som det med dåtida språkbruk hette – indelades till avlöning åt officerare och underofficerare, medan kostnaderna för den andra delen, det ständiga knektehållet, kom att vila på modernäringen. Detta innebar, att jordägarna av bondeklassen uppdelades i rotar, där varje rote ålades att anskaffa och försörja en knekt. Underhållet av denne bestod av dels kontantlön, dels bostad, vanligen ett torp med ett mindre jordstycke. På detta sätt skapades en försvarsmakt, vilken i fredstid utgjordes av jordbrukare och vilken i händelse av krig lätt kunde mobiliseras.

För uppsättande av rytteriet upprättades rusthåll, där den som

blivit rusthållare hade att mot viss skattelättnad anskaffa och underhålla en ryttare och häst samt förse dem med nödvändiga persedlar. Dessa allmogen pålagda försvarsbördor kom av dem att betraktas som en tryckande orättvisa.

Det indelta försvaret blev med tiden föråldrat och i jämförelse med flertalet europeiska arméer omodernt. När det i riksdagen blev fråga om nyorganisation motsatte sig bondeståndet varje förändring på grund av fruktan för ökade pålagor. När den gamla ståndsriksdagen 1866 ersattes av tvåkammarriksdagen och bondeklassen fick en betryggande majoritet i andra kammaren, togs ett flertal för denna klass viktiga frågor upp till behandling, bland dem försvarsfrågan. Bönderna krävde att kostnaderna för indelningsverket skulle övertas av staten och icke som dittills endast bäras av allmogen. Efter häftiga politiska debatter lyckades regeringen finna en framkomlig lösning, vilken bland annat innebar, att det indelta systemet så småningom skulle utbytas mot allmän värnplikt. Det var dock först vid 1901 års riksdag som indelningsverket blev avskaffat och en ny härordning, den allmänna värnplikten, infördes.

Indelningsverkets roll var dock icke helt utspelad. Det gick icke att i ett slag avfärda den gamla härordningen. Så t.ex. upphörde rusthållarnas rekryteringsskyldighet först i mån av manskaps och hästars avgång.

Vid det i Ystad garnisonerade Skånska dragonregementet, som vid denna tid var Sveriges största beridna regemente, fanns upp emot 1.500 hästar, där många var från rusthållstiden övertagna s.k. nummerhästar. Detta var en från indelningsverkets tid använd benämning ”på kronan eller rusthållaren tillhörig tjänstehäst, som är avsedd att ingå i mobiliserade förband”. Till denna kategori hörde n:r 22 Hasard, född 1897.

*Då jag med anledning av denna uppsats försökte få klarhet i Hasards tidigare öden, gav en hänvändelse till Krigsarkivet föga hjälp. En där företagen granskning av regementets hästrullor visade, att hästarnas namn ej var upptagna, varför något besked om hans härstamning och proveniens den vägen ej kunde erhållas. Men tack vare att hästens – nu på Kulturen förvarade – namntavla omtalade, att han var fallen efter en hingst med namnet Belisair kunde hans härkomst utredas. Flyinge hingstde-

1. Bilden hämtad ur Lundagård
1924.

på kunde bekräfta, att det funnits en landbeskällare med detta namn. I "Stuteriboken för Skåne" omtalas att Belisair var född på Flyinge 1877, var brun till färgen med stjärna och att han blev använd i aveln från 1881 till 1897. Året därpå står han som död "för ålder och oförmögenhet". Hasards moder står icke omnämnd, men ett studium av "Betäckningslistor för Flyinge hingstdepå" (nu förvarade på landsarkivet i Lund) upplyste, att det enda sto som under den aktuella tiden betäcktes av Belisair hette Cybele, född 1888, samt tillhörigt lantbrukare Per Olsson, Beden, Villie socken, Ljunits härad. Därifrån kom Hasard vid tiden för sekelskiftet till regementet i Ystad.

En kontakt med den nu 82-årige förre jägaren på Krageholms gods, Karl Nilsson, upplyste om Hasards senare tid på regementet. Han berättade att hästen under de sista åren huvudsakligen använts till körslor och att den på grund av sitt lugna temperament varit en mycket omtyckt trotjänare med många privilegier

2. Namntavla.

såsom att den aldrig behövde stå bunden på nätterna utan hade fri gång i stallarna. När Hasard efter nära 25 års tjänst skulle avföras ur rullorna, var många glada, att den istället för att säljas till slakt, blev överlämnad till Kulturen. Där fick den gamle rusthållshästen en fristad på det forna rusthållshemmanet Östarp. När den sommaren 1924 skulle överlämnas, fick ovannämnde n:r 32 Nilsson uppdraget att rida dit med Hasard som löshäst. I tre år utgjorde Hasard ett levande museiföremål och deltog som sådant i en parad då gårdens hela kreatursbesättning, vaktad av byaherdar med lurar och ringstavar, uppträdde då Östarp invigdes i augusti 1924.

Men nu var Hasard död. Han slöt sina dagar, som Karlin skriver, "för den kula, som en ärlig krigshäst förtjänar, särskilt som han på sin rygg burit en av 'mannamannarna' såsom skånska dragonerna av gammalt kallas".

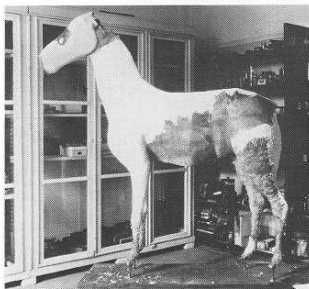
Som den siste av sitt slag borde den bevaras ansåg de båda museicheferna. I regel sysslade konserveringsavdelningen endast med preparat avsedda för zoologiska museet, men denna gång kunde undantag göras, eftersom det gällde att bistå ett annat museum. Doktor Karlin hänvisades till mig, som då var

3. Hasard med ryttare hälsas av intendent Karlin på rusthållargårdens trappa.

amanuens och den ende som utbildats i museiteknik, särskilt ryggradsdjurens konservering. Jag ställde mig dock avvisande. Uppdraget var i största laget, särskilt med hänsyn till de relativt begränsade resurser att montera stora djur, som zoologiska museet vid den tiden förfogade över. Men icke endast arbetets omfattning gjorde mig tveksam. Ytterligare tillkom, att det gällde att levandegöra ett husdjur. De flesta konservatorer vägrar att befatta sig med dylika. Om vilda djurs utseende, kroppsställning, rörelseschema etc. hade man – framför allt innan djurfilmerna på ett förträffligt sätt förmedlat kunskap – endast en allmän föreställning. Med husdjur var det annorlunda. Här har dess ägare lagt märke till en mängd individuella särdrag, som konservatorn icke känner till och därför icke kan återge.

När jag frågade var nummerhästen kunde beses, fick jag till svar att den icke längre existerade. Den hade omedelbart efter döden avpälats, varpå kroppen destruerats utan att vare sig mått eller avgjutningar av detaljer tagits. Ej heller fanns det kvar några skelettdelar – normala förutsättningar för en lyckad montering. Därmed var allt som kunde ge upplysning om djurets storlek och utseende borta. Inga fotografier fanns. Till mitt

4. Mannekängen under uppbyggnad.

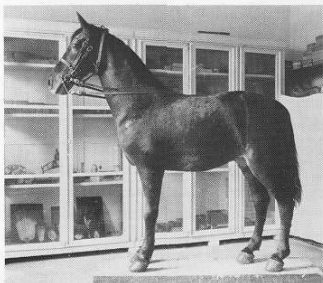
förfogande kunde endast ställas ett vykort, där en till indelt soldat uppklädd ryttare sågs tygla den 30-årige valacken. Allt som återstod var huden, nu förvarad i saltlake.

Uppdraget syntes hopplöst. En intensiv övertalning av doktor Karlin fick mig dock att lova göra ett försök trots att till synes oöverstigligen hinder reste sig. För mig gällde det helt enkelt att skulptera ett djur, som skulle klädas med den döda hästens hud.

Ännu ganska långt in på 1800-talet var även vid större naturhistoriska museer en montering av däggdjur en ganska enkel procedur. Man satte en träkäpp i vardera benet, fäste käppen vid en mittbräda, sydde sedan samman den flådda huden så att endast en mindre öppning kvarstod genom vilken skinnet fylldes med hö och halm. Föreställningen att denna metod, med rätta kallad uppstoppning, fortfarande användes, håller sig ännu kvar här och var.

Först när man i senare delen av förra århundradet började använda det renskrapade skelettet som underlag för den träull och de blånor som blev använda för att forma kroppens ytteranatomikunde det monterade djuret erhålla en mera naturlig gestalt.

Nutilldags sker ett stort djurs montering enligt andra metoder. Man bygger en mannekäng – den tekniska benämningen på den stomme som skall beklädas med huden. Som ovan omtalats fanns, vad Hasard beträffar, varken skelett eller måttuppgifter,

5. Den återuppståndne Hasard.

och likväl måste ett helt djur skulpteras fram. Allt måste rekonstrueras efter de måttuppgifter jag kunde få av den flådda huden. Konstruktionen av mannekängen blev krävande. Jag vände mig till en kollega vid zoologiska museet i Köpenhamn, som då och då vid veckosluten kom till hjälp.

Mannekängen formades genom att på ett mittbräde, som i grova drag återgav halsens och bälens kontur, fästa lämpligt formade järnstänger att uppbära kroppen. Kroppshålligheten skapades med hjälp av bågböjda metallskenor över vilka ett finmaskigt metalltrådsnät lades. Sedan även benens muskulatur på motsvarande sätt formats började själva modelleringen.

Hittills hade arbetet varit ett konstruktivt hantverk avsett att ge ett underlag, på vilket den ytliga anatomen skulle modelleras med hjälp av en plastisk massa. Av vykortsbilden framgick, att det varit en ganska grovbyggd häst. För att i möjligaste mån få de yttre detaljerna exakta hyrdes som modell en till formatet liknande stadsbudshäst som ställdes på grönbeta utanför fönstren. Vid skulpteringen gällde det att noggrant avväga varje detalj med ständig tanke på den relief, som skulle framträda när huden lagts på. Icke minst huvudets utformning var krävande eftersom kraniet saknades. Muskler, ådror, nosparti och ögonens insättning fordrade mycken omsorg, men med stadsbudshästen som modell kunde detaljerna formas.

Under den tid uppbyggandet av mannekängen pågick, hade

huden bearbetats. Den hade garvats, tunnskurits och slipats för att bli smidig och tunn nästan som ett handskskinn. Upprepade gånger hade den prövats på mannekängen. I början av 1928 preparerades huden mot skadeinsektsangrepp och därpå skedde den definitiva monteringen och skulpturen bekläddes med huden, det enda som återstod av det som en gång varit n:r 22 Hasard, Sveriges sista nummerhäst.

Ännu någon månad stod Hasard stallad i konservatorsateljén på Zoologen innan han, dragen på en kärra av sin levande modell, transporterades till Kulturen, där han nu stått i mer än ett halvsekel.

Arbetet hade följts med intresse av pressen. Sydsvenska Dagbladets medarbetare Anders Sten gjorde ett stort reportage, där han under rubriken "Där konst och vetenskap gå hand i hand" beskrev hur Sveriges sista nummerhäst räddades åt eftervärlden. Kanske var det också Anders Sten, som i egenskap av medlem i studenternas karnevalkommitté ombesörjde, att en i papp gjord efterbildning av Hasard kom att delta i 1928 års karnevalståg, vars tema detta år löd "Lunds studentkårs vandrande Kulturhistoriska museum" och där enligt karnevalsprogrammet "museets intendent doktor Karnevalin i egen hög person leder den ryktbara kulturkampen Hasard och uppvaktas av trenne hasardspelmän".

Referenser

- Brev från arkivarie Stig Svensson, Krigsarkivet, förmedlat genom R. Palmquist.
Karlin, G. J:son, Kulturhistorisk förening och museum i Lund. 1932.
Karlin, G. J:son, Kulturhistoriska museets Östarp. 1924.
Karnevalsprogrammet 1928.
Löwegren, Y., Zoologisk museiteknik, 1961.
Sten, A., SDS, 13/3 1928.
Stuteribok för Skåne, Bd. IV, 1911, sid. 291.